

ЕЛЕМЕНТИ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ІСТОРИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ЯК НАУКИ

Пундєв В. В.

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної і прикладної психології
Одеської національний університет імені І.І. Мечникова

Будучи порівняно новою науковою дисципліною, історична психологія в той же час має велику передісторію, її витoki сягають до тих ранніх етапів історіогенезу, коли у людини тільки починає розвиватися історична рефлексія та відношення до історії. Розвиток історико-психологічного знання в різних країнах істотно відрізнявся за хронологічними рамками, напрямку розглянутих питань і змістом ідей та за школами. Є специфіка досліджень психоісториків (США), пов'язаної з соціогенезом частини етнопсихології, шкіл Білявського, Шкуратова та Бобрової, і є різноманітність відтінків предмета наукової дисципліни. Тому вважаємо за потрібне знов та більш чітко виділити предмет, завдання та принципи історичної психології – основних елементів методологічних засад історичної психології як науки.

Предмет історичної психології.

«До теперішнього часу історична психологія володіє необхідним мінімумом наукових фактів, які дозволяють судити про її місце в системі наук про людину - це в основному соціогенеза психіки людини в історичному процесі» (Білявський І.Г., [1, с.99]).

В.О. Шкуратов визначає історичну психологію як область знання, спрямовану на вивчення «психологічного складу окремих історичних епох, а також змін психіки і особистості людини в спеціальному культурному макрочасі, іменованому історією». При такому визначенні зі сфери розгляду історичної психології випадають проблеми історіогенезу, становлення людської психіки і свідомості, що складають досить важливий аспект дослідження [2].

Широке визначення історичної психології дається Є.Ю. Бобровою: «Історичною психологією» ми називаємо наукову дисципліну, метою якої є порівняння історії людини і історії людства. Історична психологія виявляє і вивчає закони взаємозмін суспільства і людини в ході історії, виявляє залежності між історичними і психологічними феноменами, описує закономірності формування особистості як об'єкта і суб'єкта історичного процесу» [3].

Поняття предмету історичної психології через соціогенез і визначення соціогенезу дає О.Г. Асмолов (1989-1990 рр.): «Закономірності соціогенезу є предметом історичної психології, що вивчає особливості становлення пізнання, світогляду особистості, зародження індивідуальності...» [4, с.197]. «Під соціогенезом в психології розуміється походження і розвиток вищих психічних функцій, особистості, міжособистісних відносин, обумовлене особливостями соціалізації в різних культурах і формаціях» [4, с.197].

Виходячи з визначення І.Г. Білявського, нами приймається, що предмет дисципліни «Історична психологія» - це явища, факти і закономірності соціогенезу психіки людини в історичному процесі. Соціогенез як ключове поняття, що входить в предмет, ми вважаємо за можливе прийняти за О.Г. Асмоловим.

Завдання історичної психології.

Виділяється кілька завдань історичної психології. Перша з них - вивчення історичної обумовленості психіки. І.Г. Білявський вважає, що головне завдання історичної психології - розкриття історіогенезу психіки [1]. Один з основоположників французької історичної психології І. Мейерсон також говорить про цю науку як про «генетичну психологію» в цьому сенсі.

Поряд з розглядом становлення психіки в ході еволюції не менш важливим завданням є її структурно-функціональне вивчення на різних етапах розвитку людської цивілізації і історії. Так, представляє інтерес реконструкція психологічних особливостей людини та

соціально-психологічних характеристик первісного суспільства, античної та середньовічної культур і т.д. Це завдання спеціально виділяє В. О. Шкуратов.

Історична психологія також ставить завдання дослідження психологічних чинників історичного процесу на різних етапах його розвитку. Як приклад може бути наведені роботи перших психоісторичних досліджень нацизму, в яких (часто з фрейдистських позицій) розкриті психологічні передумови формування фашистської ідеології, що зводяться до властивої людині тоталітарного суспільства ірраціональності, до придушення його первинних сексуальних бажань і пасивності, що виникає на цьому ґрунті, готовності підкоритися силі. Прагнення осмислити історію через розгляд дій народу або історичної особистості притаманне російським мислителям в кінці XIX – на початку XXв: В. М. Бехтереву, П. Л. Лаврову, Н. К. Михайловському.

Епістемологічна система дисципліни конституюється також за допомогою деяких адаптованих до завдань історичної психології методологічних принципів.

Принцип історизму.

Специфіка цього принципу стосовно історичної психології в найбільш загальному вигляді визначається визнанням наступних вихідних положень:

1. Психіку людини не можна розглядати поза певного рівня історичного розвитку. При цьому історизм виступає як онтологічний простір, в якому здійснює свої вчинки людина. Рівень розвитку соціальних відносин визначає сутність історії, є «процесом виробництва свідомості» [1, с. 29].

2. Вищі прояви людської психіки - це результат історії соціалізації і, перш за все, перетворення великих груп, вони не обумовлені природно-генетично. При цьому соціалізація розуміється широко як процес присвоєння способів соціального існування, інакше - засвоєння етапу культури.

3. Історизм і його ставлення до людської діяльності, очевидно, реалізує себе в діалектичному взаємозв'язку елементів структури історичного розвитку особистості (1. «Олюднена природа» як результат людської діяльності. 2. Людська діяльність як спрямована на задоволення соціальних потреб. 3. Глобальні результати ергатичній діяльності, що ведуть до розвитку всіх матеріальних передумов людського існування. 4. Психіка як причина і результат історичного розвитку).

4. Історизм кращим способом може бути представлений в контексті культури.

5. Поза принципу історизму не може бути розглянута методологічна проблема відносин біологічного і соціального в людині.

6. Психологічна конкретизація принципу історизму вимагає розгляду питань, що відносяться до часу. Це особливо стосується часу формування психіки, яке відміряє історія.

Принцип єдності психіки та культури.

В історичній психології культура розглядається як певний етап історичного процесу, що виражає рівень взаємовідносин людини і природи, досягнутих знань, інтегрованих в різних формах соціального життя, як втілень матеріального і духовного життя. Духовна культура має дві основні функції: 1) передавання елементів світогляду, які кристалізуються у вигляді загальноприйнятих, схвалених положень, що сприяють підпорядкуванню інструментальних практично - обмежених цінностей, цінностям, що мають ідеологічне значення; 2) зусилля, спрямовані на включення окремих особистостей в систему культури. Це сукупність способів, прийомів, за допомогою яких особистість прилучається до всієї сукупності культурних цінностей суспільства на тому чи іншому рівні історичного розвитку.

Принцип історико - психологічного генезису особистості.

У зв'язку з цим принципом особистість повинна бути розглянута як історичне за своєю сутністю, соціально обумовлене породження ментальних структур, «як продукт і конденсат культури» [1, с.72]. Саме історична перспектива дозволяє говорити про психіку людини як про психіку особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белявский И.Г. Историческая психология / Илья Григорьевич Белявский; науч. ред. В.Е. Давыдович; Одес. гос. ун-т им. И. И. Мечникова. – Одесса, 1991. – 252 с.
2. Шкуратов В.А. Историческая психология / Владимир Александрович Шкуратов; Институт «Открытое общество». - М.: Смысл, 1997. -505 с.
3. Боброва Е.Ю. Основы исторической психологии / Е.Ю. Боброва. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1997. -235 с.
4. Асмолов А.Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа / Александр Григорьевич Асмолов —М.: Изд-во МГУ, 1990. — 367 с.